

Fernand Braudel. (2016). Tarih Üzerine Yazılar. (Çev). Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Turgay KAHVECİ¹

Makale Türü

Kitap İncelemesi

Başvuru Tarihi

18.01.2022

Kabul Tarihi

01.03.2022

Fernand Braudel², hem sosyal bilimler içerisinde hem de tekil olarak tarih disiplini üzerinde geniş yankı uyandırmış bir sosyal bilimcidir. Özellikle “II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası” adlı üç ciltlik eseri ve Amerika Birleşik Devletleri’nde John Hopkins Üniversitesi’nde verdiği üç konferansın metin haline getirilmiş formu olan “Kapitalizmin Kısa Tarihi” adlı çalışmasında kapitalizmin kendi tarih perspektifinden gelişim izleğini açıklar. Bu çalışmalarının yanında “Maddi Uygarlık” başlığı taşıyan “Dünyanın Zamanı”, “Mücadele Oyunları”, “Gündelik Hayatın Yapıları” adlı eserleri ile “Uygarlıkların Grameri” gibi çalışmalarıyla birlikte tutarlı ve sistematik bir örüntü içeren ve tarihte “sesi duyulmayan” hikâyesini dert edinen “sosyal tarih” kavrayışını geliştirmiştir. Annales Okulu ekseninde Lucien Febvre ve Marc Bloch’un dahil olduğu çalışma ekolünün devamı olarak nitelendirilebilecek bir disiplinin takipçisi olan Braudel’in “Tarih Üzerine Yazılar” adlı çalışması irdelenirken Annales Ekolü’nün özgünlüğünü de içeren etkileşimin, tarihçinin zihinsel serüveninde büyük payı olduğu görülmektedir. Bu çerçevede dahilinde bu yazıda bahsedilecek olan “Tarih Üzerine Yazılar” adlı üç bölüme ayrılan eserinin ilk bölümünde Braudel, kendi tabiriyle cansız nesnelere

temâs içerisinde usulca dönüşüp değişen “hareketsiz bir tarihi” Akdeniz hayatı üzerinden irdeleyişinden kısaca bahsetmektedir. Akdeniz coğrafyası, bir dip dalga misali devletleri, toplumları ve ekonomileri yönlendiren sosyal tarih mefhumunun başat coğrafi unsuru olarak ele alınmaktadır (s. 23). Yine birinci bölüm içerisinde Braudel,

¹ Doktora öğrencisi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, tkahveci@ankara.edu.tr ORCID: 0000-0003-1781-8776.

² Braudel, 1902 doğumlu Fransız tarihçidir. 1923 tarihinde Sorbonne Üniversitesi’nden mezun olmuştur. 1937’te Paris’te ve Cezayir’de lise tarih öğretmenliği ve Sao Paolo Üniversitesi’nden öğretim üyeliği yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nda Almanlara esir düşen Braudel, doktora tezi olan “II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası” (*La Méditerranée et le Monde méditerranéen à l’époque de Philippe II.*) çalışmasını da Lübeck esir kampında yazmıştır. Braudel, 1949’da Collège de France’a seçilmiştir. Annales dergisi etrafında yürütülen tartışmalar Braudel’in tarih üzerine çalışmalarında derin izler bırakmıştır.

tarih biliminin kendi dönemi olan 1950’li yıllar içerisindeki yaklaşımlarına muhalefet sergilemektedir. Tarihin, o güne değin yapılageldiği üzere tek yanlı biçimde, egemen faktörlerle açıklanamayacağını belirtir. Tarihiye göre ne salt olarak çatışma ya da uyuşma, ne ilerleme veya çöküş, ne ekonomik/toplumsal çöküntü ve sıçramalar tarihi açıklayıcı bir çerçeve sunmazlar. Nüfus artışı, teknik, hatta Leopold Von Ranke’nin tarihin itici gücü olarak sunduğu ruhanilik dahil hiçbir tekçi açıklama şablonu geçerli olamaz (s. 32).

İkinci bölümde Braudel, tarihe yaklaşımını detaylı olarak serimler. Braudel’in tarih görüşü, tarihi parçalara ayıran bir yöntemi içermesi açısından özgündür. Kendi ifadeleriyle, “*İnsanlar tarih yapar. Hayır, tarih de insanları yapar ve onların kaderlerini biçimlendirir, yaparı belirsiz olan, derin ve çoğu zaman sessiz olan bu tarihin belirsiz fakat muazzam alanına yaklaşma zamanı gelmiştir*” der. (s. 31). İfade ettiği bu “muazzam alana yaklaşma” yönteminde tarihsel zamanı “coğrafi zaman”, “toplumsal zaman” ve “bireysel zaman” olarak ayırır. Bu ayırım dahilinde coğrafi zaman, Braudel’in “uzun süre” (*longue durée*) dediği parçaya denk düşmektedir. Bu noktada “uzun süre” kavramsallaştırmasını anlamak için Braudel açısından zamanın farklı hızlarda hareket eden parçaları içerdiğini söylemek gerekmektedir. Braudel’in tarihsel zamanları kategorize edişindeki bu tasarım, süreyi ele alış biçimi ile ilgilidir. Braudel ilk olarak bir anda gerçekleşen ve parlayıp sönen, patlamalı olayların bir arada bulunduğu olaysal tarihi (*l’histoire événementielle*) betimler. Binevi tarihin yüzeyindeki ani oluşum ve transferleri içeren ve zamanı oldukça hızlı ilerliyormuşçasına gösteren olaysal tarih bir mikro-tarihtir. İkincil olarak konjonktürel tarih (*l’histoire conjoncturelle*) adını verdiği ve 25 ilâ 50 yıllık zaman dilimlerini kapsayan tarihsel form ele alınır. Daha çok iktisadi açıdan üretim ilişkileri temelinde gerçekleşen değişim biçimlerini içeren, maddi hayat temelli ve Braudel’in “ekonomik devreler” ve “ara devreler” diye adlandırdığı bu yaklaşım biçimine Ernest Labrousse’nin yapı-ara devre bunalımına ilişkin incelemeleri de örnek gösterilmektedir. Konjonktürel tarihin de ötesinde ise Braudel’in yapısal tarih (*longue durée*) adını verdiği ve çok geniş bir zaman dilimini içeren tarihsel kategori yer almaktadır. Braudel’in çalışmalarını ana eksenine oturttuğu uzun süre, değişen fenomenlerin arkasında hiç değişmezmiş gibi görünendeki değişimi inceleyen işte bu yapısal tarihtir. Yalnızca değişene odaklı yüzeysel fragmanların ötesinde biteviye durağan işleyişin ve süreçlerin analizine yönelen yapısal tarih, kendini statik olarak dışı vuran fakat dinamik bir karakteri içerimler. (s. 121). Yapılar Braudel’e göre tarihe hükmetmekte, sabit değerler haline gelmektedirler.

Bu bağlamda zihniyetlerin açığa çıkarılmasını amaçlayan yapısal tarih içerisinde tekil olayların kendinden menkûl değerleri dışarıda bırakılmakla birlikte tüm tekil olaylar yapı ile kurdukları ilişki örüntüsü bağlamında tarihe mündemictirler. Nitekim Braudel’in bu kategorizasyonda çubuğu yapısal tarihten yana büküğü görülmektedir.

Article Type
Book Review
Application Date
18.01.2022
Acceptance Date
01.03.2022

Braudel tarihi süreler olarak bölüp inceleme nesnelere olarak farklı niteliklerle işaretlerken şimdiye de tarih kavramsallaştırmasından çıkarmaz. Geçmiş ile şimdi arasında sürekli devam eden bir salınım mevcuttur. Tarih, geçmiş denilen şu muazzam alandaki orkestradır ve bu tür bir orkestra içerisinde hiçbir ses diğerini bastırmaz. Böylece geçmiş, kapısını güncelle açarken “sürenin diyalektiği” bugün ve geçmiş arasındaki sentezin ürünü olarak fenomenal hale gelir. (s. 113-114). Ayrıca tarihsel zaman dilimleri arasındaki çelişkilerin sürekliliği diyalektik formun doğasını işler kılmaktadır.

Braudel, bir silüet olarak beliren ve yapının uzun erimli dönüşümlere açık dinginliğini akamete uğratamayan olaysal tarihin edimsel alanını elimine ederek yapısal tarihe yoğunlaşırken belirli modeller kullanmanın gerekliliğini ifade eder. Braudel’in çok net şekilde ifadelendirdiği üzere “*Model tarihin gürül gürül akan sularında ortaya çıkmış bir zanaatkâr aletidir.*” (s. 116). Bizi kuşatan yapıları faş edebilmenin yolu modeller inşa etmekten geçmektedir.

Model oluşturmanın yanında tarih alanında çalışma yapmak için bazı hatlar çizmenin de gerekli olduğunu belirtmektedir. Braudel bu hususta, “matematikselleştirme”, “mekâna indirgeme” ve “uzun süre” adı taşıyan üç hat çizer. İlk olarak matematik, Braudel’in tarih biliminde merkezi bir önem atfettiği kavramsallaştırma olarak öne çıkar. İstatistiki verilere³ çok önem veren Braudel, Akdeniz dünyası üzerine yaptığı araştırmalarda nicel verilere bol bol yer vermiştir. Mekâna indirgeme, bir diğer önem atfeden hattı ifade eder ki bu coğrafyadır.⁴ Mekân bir kültürel alandır ve Braudel açısından tarihin öznesi olan uygarlıkların coğrafya ile ayrılmaz bir bütünlük içerisinde değerlendirilmeleri gerekmektedir. Daha önce de ifadelendirildiği üzere “uzun süre” de son hat çizgisi olarak görünmektedir. Braudel’in tarih görüşünde bu üç unsur tarih çalışmalarında yapıyı incelerken birbirinden ayrılmaz parça bütün ilişkisini oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla oldukça analitik bir yaklaşımı beraberinde getiren Braudel’in tarih bilimini ele alışındaki sistematigi, interdisipliner bir metodolojiye doğru da kendini açmak durumundadır.

Bu bağlamda Braudel tarihi, farklı disiplinlerin birbirleriyle konuştuğu, disiplinlerin dirsek temasının tarihi bütüncül bir kavrayışla ele alabilmenin temeli olduğu bir düşünüm içerisinde kavrar. Tarih, insan bilimlerinin her kesimiyle fakat en çok da coğrafya ile diyalog

³ 14. yüzyıl Ortaçağının veba salgını bu minvalde değerli bir örnek olacaktır. Avrupa nüfusunun yarısını kıran veba ve ardından büyük bir sıçrama yaşayan Kıta Avrupası örneği açısından nüfustaki ani kırılmaları gösteren istatistik bilimi, tarihsel akışa, nüfusla bağıntısı ekseninde dahil olabilmektedir. Nitekim Braudel’e göre 1347-1351 yılları arasında Avrupa’yı kasıp kavuran kara ölümün yarattığı nüfustaki dramatik azalma 1450’den itibaren süratle artmış, 18. yüzyıla değin nüfus ara vermeksizin yükselmiştir. (2000, s. 26). Böylelikle tarihin her daim nüfusbilim ve istatistik dahil diğer bilim dallarıyla koordinasyon içerisinde olduğu görülebilir. Detaylı bilgi için bkz. Fernand Braudel (2000). Medeniyet ve Kapitalizm.(Çev.) Mustafa Özel. İstanbul: İz Yayıncılık.

⁴ Coğrafyanın tarihin etkin unsuru olmasına klasik örneklerden biri Jared Diamond’ın “Tüfek, Mikrop ve Çelik” adlı kanonik çalışması gösterilebilir. Diamond, modern olanla ilkel toplum yapısı arasındaki farkın temel motivasyonunu belirleyen unsuru sorgulamıştır. Mezopotamya ve özellikle “Bereketli Hilal” adı verilen bölgeyi kapsayan Anadolu coğrafyasının bir bölümünde coğrafyadan neşet eden farkların bu bölgedeki toplulukları Afrika gibi diğer bölgelerden pozitif ayırdığını ifade etmektedir. Bkz. Jared Diamond (1997). Tüfek, Mikrop ve Çelik. (Çev.) Ülker İnce. İstanbul: Pegasus Yayınları.

kurmak durumundadır. (s. 300-301). Sosyoloji, iktisat, istatistik gibi farklı sosyal bilim dalları arasında parçalı ve heterojen verilerin disiplinler arası bir yöntembilim üzerinden tarihin kalbine yerleştirildiği bir uslamlamayı takip etmektedir.

Bu noktada özellikle beşeri coğrafya, mekân, kültür ve uygarlık arasında (ki tarih ve uygarlık Braudel için bir ve aynıdır) ele alınması gereken en temel dallardan biridir. Coğrafya her şeyden önce olaysal ve konjonktürel zamanı dışlarken mekâna dair sorular için uygun ortam yaratır. Böylece değişmez gibi görünen yapısal tarihin inceleme alanı için bulunmaz bir alet çantası olarak belirir. Coğrafyadaki değişim ve dönüşümler iktisadi değişim ve dönüşümler içerisinde etkili olduğu için çalışmanın zorunlu olarak disiplinleri kat eden bir formülasyonda yoğunlaşması gerekmektedir.

Coğrafi tarih, uzun süreyi içeren aşılabilir bir ufuk olması hasebiyle tam da Braudel'in yapısal tarih kavramsallaştırmasıyla örtüşür. İklim ve bitki örtüsünden denizlerin durumuna ve dahi dağlara bakmak yapısal tarihin etken faili olan uygarlıkları takip edebilmek hususunda belirli öncüller teşkil ederler. Her ne kadar coğrafi etken geleneksel tarih çalışmalarının perspektifinde de gözden çıkarılmasa da Braudel için başat faktör olarak coğrafya başlı başına bir ilgi alanıdır. Aynı şekilde coğrafi konum ile bağıntılı biçimde nüfusbilim de tarihin alanı içerisine girer. Öyle ki nüfusbilim coğrafyadaki değişimlerden de etkilenmesi bağlamında zaten sürece içkindir. Tarım ve ticaretten sanayiye, gündelik yaşamın incelenmesinden nüfusun istatistiğine kadar geniş ölçekli disiplinler arası bir çerçeve belirlenir. Bu düzeyde kuşkusuz antropoloji de yerini alır. Öyle ki Braudel'e göre "antropoloji tarihle aynı zihinsel maceranın içindedir." (s. 67). Antropoloji, evlerin mimarisi, biçimi ve malzemesi, mutfak malzemelerinden evlerin perdelerine kadar az çok tutarlı ve belirli bir yönelim, teknik, bir inanç biçimi, bir sevme biçimi ve matbaa, kağıt, pusula, konuşulan lehçeler veya lehçe grupları gibi bir kültür örüntüsündeki tüm envanterleri toplayıp tarihin yolunu açan bir disiplin olarak tarih biliminin içkin bileşenidir. Kültürel ve sosyal antropoloji, sıradan insan tekinin yaşam kültürünün tüm detaylarına inerek Braudel'in sosyal tarihçiliğinin vaaz ettiği aşağıdan tarih (*history from below*) fikriyatını da destekler. Üstelik kültürel alan, antropologların düşündüğünden daha fazla coğrafya alanına aittir. Böylece Braudel, zamansal bir süreklilikten mekânsal bir tutarlılığa doğru genişleyen şeye bizatihi uygarlık veya kültür adı vermektedir.⁵ (s. 295-296).

Kitabın üçüncü ve son bölümünde uygarlık ve kültür tartışması yürütülür. Tarihçiye göre uygarlıklar, tam da coğrafi tarihin içerdiği biçimde çok uzun erimli ve derinlikli biçimde doğup, gelişip ortadan kalkmakta ve yeniden canlanmaktadırlar. Uygarlık, kelime anlamı olarak barbarlığın karşısında yer almaktadır ve zorunlu olarak kentleşmeyi beraberinde getirmektedir. 1850'lere doğru uygarlık ve Braudel'in ifadesiyle "aynı zamanda kültür" tekilden çoğula geçerek Avrupa'nın tümünde yaygınlaşmıştır (s. 265-267). Üçüncü bölümde

⁵ Braudel kitapta kimi yerlerde uygarlık veya kültür diye türdeş bir kullanımı tercih ederken kimi yerlerde kültürü uygarlığın altına yerleştiriyor. Örneğin çok büyük uygarlıkları *major civilization* ifadesiyle aktarıırken ardından daha küçük uygarlıklara ikincil uygarlıklar adını veriyor, son olarak da bazı nüanslarla birlikte ancak "kültür" adını hak edebilecek en küçükleri olduğunu belirtiyor. (s. 290).

Braudel'in ağırlık verdiği bir diğer tema, tarih ile şimdiki zaman arasında kurulan ilişkidir. Tam da bu hususta Braudel, Oswald Spengler ve Arnold Joseph Tonybee'yi ele alarak eleştirmektedir. Bu iki tarihçinin döngüsel tarih anlayışını eleştiren Braudel, eleştirilerinin sebebi olarak Spengler ve Tonybee'deki insanlığın eski, aşınmış aşamalarına inatla takılı kalmış olma durumunu göstermektedir. Braudel'e göre bugünün uygarlıklarının tıpkı İnkalar'ın seyrettiği merhaleleri dolaysızca izlemekte olduğu savı, en çok vurgu yaptığı disiplinler arası (coğrafya, nüfusbilim, istatistik, antropoloji, sosyoloji) paralyze etmektedir. Braudel bu yaklaşımı, ne teknik, ne iktisat ne de nüfusun uygarlıkla bir işinin olmadığını baştan kabul etmiş olmak anlamına gelecek bir tarih kavrayışına sahip olmakla eleştirmektedir. (s. 313).

Son olarak interdisipliner yaklaşım içerisinde sosyolojiye özel bir alan açmak gerekmektedir. Braudel, felsefe tarihçisi Emile Bréhier'den aktararak verdiği örnekte sosyolojinin odağını geçmişte tekrarlanan şeylere çevirdiğini belirtmektedir. Aynı şekilde bahsi geçen "sürenin diyalektiği" yaklaşımı, yani geçmiş ile bugünün sentezi noktasında sosyoloji de tarih ile benzer bir yöntem bilim içerir. (s. 109). Tüm bunlarla birlikte Braudel, olaysal tarih, konjonktürel tarih ve yapısal tarih olarak ayırdığı üçlü sınıflandırma dahilinde henüz sosyolojinin de tam anlamıyla bu üç tarihsel düzey dizisi ile temasa geçmediğini belirtmektedir. (s. 120).

Ezcümle, incelenen "Tarih Üzerine Yazılar" adlı Braudel'in özgün tarih kavrayışını inceleyen derli toplu bir çalışma olması anlamında da aydınlatıcı olan eser, geleneksel anlatı tarihçiliğini akamete uğratması açısından oldukça değerlidir. Kitapta, Braudel'in tarihi, sınırları kalın çizgilerle belirlenmiş ve metodolojik açıdan da bugüne kadar yerleşikleşmiş bir sosyal bilim dalı olarak görmediği açıkça belirtilmektedir. Gerçekten de Annales ekolünün disiplin içerisinde açtığı ufuk, farklı disiplinler alanların oydaştığı katılımcı bir "gelişmeye teşne tarih" bilimini imlemektedir. Ne var ki belirli konuların altının çizilmesi de gerekmektedir. Tarih bilimi disiplinlerin bir yoğunlaşması olarak sunulsa da sınırsızca açık değildir. Böylesi savrulgan bir artikülasyon tarihin diğer bilim dallarından yararlanması bir kenara dengesiz ve yörüngesinden şaşmış bir karmaşaya neden olma tehlikesi taşıyabilir. Diğer disiplinleri "tarih içerisine yedirmek" ile onları, "tarihi oluşturan ontolojinin bizatihi kendisi yapmak" arasında hiç kuşkusuz farklar mevcuttur. Bu hususta çizgileri hiç de kalın olmayan fakat çizilmiş de olan belirli sınırlılıkların korunması önemli görünmektedir.

İkincil olarak Braudel çokça, öznel yapılar içinde boğan (Marksist kuram içerisinden teorik bağlamda Louis Althusser'in maruz kaldığı eleştirilere benzer biçimde) ve iradiliği ortadan kaldıran bir tarihsel düşünüm geliştirmiş olmakla eleştirilmektedir. Gerçekten de özneyi, hareketi içinde tarihin failliğinden (*agency*) kovduğunuzda ihtişamlı kuvvetiyle insan ömrüne sığmaz uzunluktaki dönemler boyunca değişen/dönüşen kütleler olarak salt baskın "yapı" lar söz konusu olmaktadır. Bir karşılaştırma üzerinden anlatmak gerekirse, kurgusal tarih yaklaşımında Hegel'in kendini tarihte açılmayan tinin, kendinde ve kendi için bir momentte kendi "ratio" suna döndüğü ve tarihin ereksel nihyeti bağlamında "tinin kurnazlığı" adı altında bir tür öznel tarihsel bir alan açılmaktadır. Her ne kadar bu durum Hegel felsefesinde tinin kendi kurnazlığıyla tarihi özgürlüğe doğru yönlendirmesini içeriyorsa da Napolyon Bonapart, Büyük İskender gibi tarihte çığır açan isimlerin "tin kurnazlığı"

bağlamında bile olsa iradi bir değiş(tir)me gücüne haiz oldukları düşünöldüğünde, özne mefhumu açısından Hegel'in spekülâtif tarih felsefesi içerisinde dahi bir fail olarak büyük isimlere açılan bu parantezin, aşağıdan tarih yazımıyla doğrudan insan deneyimini konu edinen Braudel'in yapısal tarihinde açılmıyor oluşu bir eleştiri noktası olarak düşünölmeye açıktır. Tüm bunların yanında Braudel, anlatı tarihçiliğinin altını oymak uğrunda yapılarla gömölü tarihin hangi düzeyine politik tarihi yerleştirmiştir sorusu da önemli bir diğeri soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Pek çok insan biliminin dahil olduğu bu disiplinler arası tarih bilimine politik tarihin neden dahil ol(a)madığı, siyaset biliminin bu tarihsel tasarımın neresinde yer aldığı veya alabileceği hem sorguya hem de eleştiriye açık bir alan oluşturmaktadır. Son olarak, sosyal tarih yaklaşımı bakımından kayda değer bir unsur olsa da coğrafyayı, iklimi, bitki örtüsü gibi doğal/coğrafi bileşenleri de işin içine baskın biçimde dahil etmenin, coğrafi bir determinizme sebebiyet verebilecek denli yoğun bir etki yaratıp yaratmayacağı ve bu bileşenlerin etkisinin ne derece güçlü olduğuna dair bir kıstasın sözü konusu yöntemsel yaklaşımda çok açık olmaması, hem nesnel/mutlak determinist bir görüntü sunmakta hem de öznel/iradî imkanları mümkün mertebe dışlayarak tarihsel yaklaşımın zaafalarını ortaya çıkarmaktadır.